

DOMOVINA I KNJIŽEVNIČKA KRIVNJA: ŠTO JE BUDAKOV TAJNIK PREDLAGAO KRLEŽI 10. TRAVNJA 1942?

Ivica Matičević

UDK: 821.163.42.09Krlęža, M
821.163.42:316.75

Marko Čović, književni kritičar, pripovjedač i urednik *Hrvatske revije*, tajnik Mile Budaka, ministra i središnje književne ličnosti za Nezavisne Države Hrvatske (1941. – 1945.), bio je jedan od književnih jastrebova koji su u javnom prostoru kulture promovirali naputke ustaških vlasti. Središnji je njegov esej, objavljen u tjedniku *Spremnost*, zapravo poziv Miroslavu Krleži da se angažira u književnom životu novonastale nacionalne države. Krležina poznata šutnja za NDH dobila je i sada »glasnu« potvrdu – veliki se pisac nije odazvao niti na ovaj poziv ustaških vlasti. Rad je opis Čovićeva eseya u kontekstu njegovih ideološki impregniranih stavova, s ciljem da se analitički i kritički predoči od čega se to sastojala tzv. domovinska književnička krivnja Miroslava Krleže u očima ustaške vlasti i njezinih književnokritičkih prvaka. Konačno, a imajući u vidu Krležin politički i ideološki background, postaje jasno zašto Krleža nije mogao pristati na ovaj »ljubazni« poziv aktualne vlasti.

Ključne riječi: književnost i ideologija; književnost za NDH; hrvatska književna periodika; povijest hrvatske književne kritike; Miroslav Krleža; Marko Čović

Kad su u *Hrvatskoj reviji* Radoslav Glavaš i Stanko Gašparović pisali o recepciji Budakova djela u hrvatskih književnih kritičara i utvrdili kako su njihove mnogobrojne i neprimjerene pohvale *Ognjištu* nepravedno zasjenile ostala piščeva ostvarenja, što je štetilo kritički uvjerljivoj i objektivnoj procjeni Budakova cjelovita opusa odnosno propitivanju i drugih važnih motiva izvan prenaplašene ognjištarske topike, vjerojatno su pritom imali na umu i Marka Čovića i njegov prikaz *Musinke* u *Spremnosti*.¹ Čović, naime, smatra kako bi Budak u hrvatskoj književnosti zauzeo ono isto mjesto koje je imao tada – na vrhu vrijednosne ljestvice – da je napisao samo *Ognjište*, a ne još i stotine drugih stranica, jer je ono »toliko iznad i izvan svih drugih njegovih djela, da ga i ono samo bolje i točnije predstavlja nego sva njegova druga književna djela zajedno«. I dalje, »kada bismo imali birati na jednoj strani *Ognjište*, a na drugoj sve druge Budakove romane, novele i pjesme, odlučno bismo i bez trenutka razmišljanja, izabrali

¹ A. R. Buerov, »Mile Budak, Ratno roblje«, *Hrvatska revija*, XV/1942., br. 6, str. 329-330; A. R. Buerov, »Mile Budak, Na vulkanima«, isto., str. 330-331; Stanko Gašparović, »Budakova 'Musinka'«, isto., XV/1942., br. 10, str. 550-555; Marko Čović, »Musinka. Novi roman Mile Budaka«, *Spremnost*, II/1942., br. 2 (8. ožujka), str. 7.

Tjednik *Spremnost. Misao i volja ustaške Hrvatske* izdavao je Ustaški nakladni zavod. Prvi je broj izašao 1. ožujka 1942., a posljednji, 168. broj, 6. svibnja 1945. Za tisak je izabran, kako je to priopćilo uredništvo u prvom broju, »bolji gladki novinski papir, koji je posebno prikladan za slike«, a tjednik se tiskao u velikom novinskom formatu uglavnom na 12 stranica, osim prigodnih brojeva za uskršnje i božićne blagdane koji su tiskani i na 30 stranica. Od br. 1 do br. 38 ravnatelj *Spremnosti* bio je Ivo Bogdan, odgovorni urednik Zlatko Petrak, a od br. 39 glavni je urednik i ravnatelj Tias Mortigijija, dok Zlatko Petrak ostaje odgovorni urednik. Mortigijija je bio urednik sve do božićno-novogodišnjeg dvobroja 149-150, a smijenio ga je službeno 2. siječnja 1945. ravnatelj Ustaškog nakladnog zavoda Mirko Puk. Od br. 151 (7. siječnja 1945.) postavljen je za ravnatelja *Spremnosti* Franjo Nevistić, stožernik Ustaškog sveučilišnog stožera koji je na tom mjestu zamijenio Milivoja Karamarka nakon što je ovaj utamničen zbog navodna sudjelovanja u puču Vokić-Lorković. Od br. 154 u impresumu se više ne pojavljuje ime Zlatka Petraka.

Ognjište«. Bio je to zapravo uvod u Čovićevo negativno određenje spram *Musinke*, romana koji u dobroj mjeri samo ponavlja, i to na izrazito slabiji pripovjedni način, pojedine elemente iz strukture *Ognjišta*. Ponajprije se to odnosi na tematizaciju ličkoga svijeta, ljudi i običaja, u čemu *Musinka* ne donosi nikakav pomak ili iznenađenje; zato se i može činiti da »nam cieli ovaj veliki roman izgleda tako poznat kao da smo ga već negdje čitali«. Temeljni je prigovor upućen Budakovoj slaboj psihološkoj obradi Musinkina naslijeđena ludila. Prikaz je njezine unutrašnjosti proveden bez nužne psihološke uvjerljivosti i dosljedne analize, a tek mjestimice bljesne pristup što podsjeća na uzorna *Ognjišta*, s kojima Čović stalno uspoređuje *Musinku*. Opće je nezadovoljstvo Budakovim novim romanom Čović ipak pokušao ublažiti opravdavajući Budaka nedostatkom vremena uslijed ratnih prilika i ministarskih obaveza koje su doglavnika vjerojatno udaljile od dublje razrade psihologije likova i od pomnije obrade tzv. pitanja zdrave i čiste krvi nagoviještena u liku Vule, jer »mi znamo danas više nego ikada, da to pitanje svi osjećamo i da nas to pitanje neobično zanima [...] i nas kao pojedince i nas kao članove narodne zajednice«.

Budakova nacionalističko-književnička veličina dobila je važno mjesto u sljedećem Čovićevu tekstu u *Spremnosti*, no u prvom planu nije bio Budak nego sudbina književnika kojega se pokušavalo privoljeti da prekrši samonametnutu »slobodu šutnje«. Prilog o »strujanjima u suvremenoj hrvatskoj književnosti«, vjerojatno i najpoznatiji tekst o književnosti napisan za NDH, Stanko Lasić smatra početnim i zaglavnim prilogom u akciji tzv. organiziranog osvajanja Krleže što ju je pokrenula ustaška vlast u proljeće 1942.² Lasićevu mišljenju kako se ne radi ni o kakvoj »Čovićevoj književnoj idejici nego o direktivi Glavnog ustaškog stana, promičbenog ureda i, vjerojatno, samog Pavelića« kasnije će se priključiti i Branimir

² Marko Čović, *Strujanja u suvremenoj hrvatskoj književnosti. Od hrvatskog književnika Mile Budaka do hrvatskog književnika Miroslava Krleže*, I/1942., br. 7 (10. travnja), str. 11. Stanko Lasić, *Krležologija*, knj. 3, Zagreb, Globus, 1989., str. 163 i d.

Donat, dokazujući na poredbi pojedinih Čovićevih vremenski bliskih tekstova kako se ovaj autor od ustaškog jastreba odjednom prometnuo u pitomog i tolerantnog zagovornika opće pomirbe hrvatskih književnika, što sigurno ne svjedoči o Čovićevoj političkoj zrelosti: »[...] očito je nekome bilo stalo da dođe do smanjenja napetosti«.³ Donekle ćemo slijediti Donatovu sugestiju iz toga članka, pa ćemo prije osvrta na Čovićev »pomirbeni esej« iz *Spremnosti* ukratko prikazati militantnost iskaza, prijekor i zapovijed hrvatskim piscima što ih Čović u pamfletskom paketu iznosi pred kulturnu javnost mjesec dana prije u *Hrvatskoj reviji*, gdje je milošću Glavnog ustaškog stana postavljen za glavnog urednika. Dakle, u novu je državu središnji hrvatski književni časopis ušao upravo dramatično: *Hrvatsku reviju* su pred sam početak rata zadesile iste nevolje koje su zadesile i njezina nakladnika – Maticu hrvatsku. Naime, poznati događaji iz siječnja 1941., kada je neočekivanom banskom odlukom smijenjena kompletna Matičina uprava s Filipom Lukasom na čelu, a uveden povjerenik za vođenje svih poslova u toj najstarijoj i najuglednijoj nacionalnoj kulturnoj instituciji, označili su ujedno i završetak jedanaestogodišnjega uredničkog mandata Blaža Jurišića.⁴ Ustaška se državna vlast odmah nakon proglašenja NDH pobrinula za Maticu hrvatsku, vratila je smijenjenu Upravu već 11. travnja 1941., ali ne i Jurišića na mjesto glavnoga urednika *Revije*; za to je bio određen pouzdani Marko Čović, provjereni

³ Branimir Donat, »Ideje ustaškog pokreta i njihovo tumačenje u djelima ideologa i književnika«, *Radovi Leksikografskog zavoda 'Miroslav Krleža'*, Zagreb, knj. 4, 1995., str. 173-201, cit. str. 182. Donat uspoređuje ovaj Čovićev tekst s tekстом »Dužnost književnika u ustaškoj državi« objavljenim otprilike mjesec dana ranije u *Hrvatskoj reviji* (br. 3, ožujak 1942.).

⁴ Detaljno je o događajima oko smjene Matičine uprave pisao sam Blaž Jurišić u *Hrvatskoj reviji*: »Komesarijat u Matici hrvatskoj. Malo uspomena iz crnih dana«, XIV/1941, br. 5, str. 264-268. O tome je pisao i Matičin predsjednik Filip Lukas u *Hrvatskom narodu*, jer je htio da svojim opisom okolnosti uvođenja komesarijata »sve postavi na svoje mjesto i svakoj se osobi dade ona čast, koju zaslužuje«; »O postavljanju komesara u Matici Hrvatskoj«, III/1941, br. 77 (30. travnja), str. 6.

predratni borac za samostalnu hrvatsku državu i žestoki zagovornik ustaške vlasti, uz to i sam književnik.⁵ U svom je inauguracijskom uredničkom tekstu u svibanjskom broju *Revije*, militantnim rječnikom i transparentnim političkim ornatusom, Čović odredio ideološku matricu koja će stajati iza njegova uredničkog posla: *Hrvatska revija* ostat će i dalje središnji nacionalni književni list s temeljnom namjerom da bude »vodič suvremene ustaške književnosti«, baš zato što će konačno, nakon protekloga razdoblja u kojem je bilo »toliko korova i gada« među hrvatskim književnicima, cjelokupnim kulturnim i književnim stvaralaštvom zavladata istinski »ustaški duh«.⁶ Razdoblje tridesetih godina za Čovića je jedno od najpogubnijih u razvoju hrvatske književnosti jer je »jedan do zla boga promašeni sistem omogućio najgorim puzavcima i jadnicima, koji su se klanjali i Bogu i vragu (ako su mogli dobiti nešto novaca) da, usprkos totalne nesposobnosti, usprkos nedostatka svakog književnog dara, usprkos savršene i upravo smrdljive puzavosti dođu tako daleko, da govore u ime hrvatske književnosti i hrvatskih književnika«. Čović ne može oprostiti hrvatskim književnicima što u tim trenucima »promašenoga sistema« nisu pokazivali više i spremnije svoje hrvatsko opredjeljenje i što su tako slabo veličali i branili svoje hrvatsko podrijetlo, bogatu kulturnu tradiciju svoga naroda i njegove duhovne vrijednosti. Optužujući hrvatsku književnu elitu za neborbenost i anacionalnost, za teško oprostivi kukavičluk, za poltronstvo spram beogradskog režima a neprijateljstvo spram nezavisne i samostalne nacionalne hrvatske države, Čović kao jedinu svijetlu točku u

⁵ Čović je za urednika *Hrvatske revije* izabran na prvoj sjednici »skupnog odbora« Matice hrvatske u NDH održanoj 23. travnja 1941. O Čoviću vidjeti natuknice u leksikonu *Tko je tko u NDH*, Minerva, Zagreb, 1997., str. 79/80, u *Hrvatskom biografskom leksikonu*, 3, Č-Đ, LZ »Miroslav Krleža«, Zagreb, 1993., str. 97/98, te u hrestomatiji *60 hrvatskih emigrantskih pisaca* Šimuna Šite Čorića, Sekcija DHK i Hrvatskog centra PEN-a za proučavanje književnosti u hrvatskom iseljeništvu, Zagreb, 1995., str. 244-245.

⁶ Marko Čović, »'Hrvatska revija' u suvremenoj hrvatskoj književnosti«, *Hrvatska revija*, XIV/1941., br. 5, str. 235-238.

tim teškim vremenima vidi Jurišićevu *Hrvatsku reviju*: »U tim najtežim danima počela je 'Hrvatska revija' svoj rad i svoj život. U to vrijeme totalne dekadence i upravo dječaćki neozbiljnog trčkanja za tuđim staretinarnicama i staretinarima počeo je svoj rad dr. Blaž Jurišić. Naše je da ocijenimo taj rad, da ga ocijenimo pošteno, da ga ocijenimo s obzirom na okolnosti u kojima je začet i u kojima je uspostavljen«. I evo ocjene. Čović kao jednu od najvećih zasluga Jurišićeva mandata vidi u činjenici što je suvremena hrvatska književnost bogata »i sadržajem i količinom i ljudima i Hrvatima, pa i – ustašama«, a među njima, dakako, na prvom mjestu *na-dahnuto* ističe »ustaškog Duglavnika dra Milu Budaka i cijelu plejadu zdravih i sačuvanih talenata, koji će htjeti, moći i znati raznijeti ustaški duh, duh Poglavnika, duh Nezavisne Države Hrvatske, kroz sva naša polja i doline, preko svih naših rijeka i bregova, preko našeg plavog mora u sve kuće i kolibice, u sva sela i gradove, u sve naše ljude i u sve duše!«. Jurišić je uspio sačuvati *Reviju* kao hrvatsku uza sve probleme s tadašnjim vlastima i unatoč cijelom nizu nacionalno nedovoljno osviještenih hrvatskih pisaca, tako da je taj časopis bio i ostao »vjerna slika svojih dana«, što Čović želi da ostane i dalje, uz očekivanje i uvjerenje da će njegova *Revija* ipak biti ponešto drukčija, »još hrvatskija i još slobodnija«, jer su i dani koji dolaze drukčiji od onih koji su bili i prošli. I to je zapravo temeljna (i jedina!) stavka Čovićeva uredničkog koncepta – da *Revija* bude hrvatskija i slobodnija nego je to bila u svojoj dotadašnjoj povijesti. A kako to misli ostvariti, Čović nije objasnio, nije odredio ništa što bi uopće podsjetilo na formalni ili sadržajni aspekt njegova pristupa hrvatskoj književnoj i kulturnoj zbilji.⁷ Njegova parola-sintagma

⁷ *Hrvatska revija*, kako je poznato, pokrenuta je kao mjesečnik u Matici hrvatskoj 1928. godine. Prve urednike Branimira Livadića i Stjepana Ivšića 1929. zamjenjuje Blaž Jurišić, koji časopis uređuje do veljače 1941., kada na to mjesto dolazi tzv. »redakcioni odbor« s povjerenikom (komesarom) banske vlasti Antom Martinovićem, da bi od svibnja (br. 5) u kontekstu novonastalih ratnih i političkih prilika odlukom ustaških vlasti uredničku dužnost preuzeo Marko Čović.

(»slobodnija i hrvatskija«) nije imala nikakva operativnog (uredničkog) smisla, izrečena je automatizmom ideološke retorike da bi se podcrtalo da mladi književnik i urednik *ispravno i osvijesteno* misli, da se u javnosti *ponaša* prema ideološkoj matrici vlasti koja ga je i postavila na to ugledno mjesto. Spomenut ćemo u tom smislu i Čovićev tekst s početka 1942. u kojem se možda još jasnije ističe njegova ideološka pozicija i duboka odanost nalogodavcima, a samim time bliža nam je i ona uloga *Revije* i njezina načelna programska projekcija koju su joj namijenili i odredili upravo oni koji su novi kulturni kontekst pokušali mijenjati i izgrađivati, između ostaloga, i s novim intelektualnim zamahom toga važnog književnog časopisa Matice hrvatske u kojoj sami nisu sjedili, ali su u mnogim pitanjima odlučivali za nju i umjesto nje.⁸ Čović, naime, smatra, da je NDH konačno otvorila prostore slobode za hrvatske književnike, ali i prostore velikih obaveza i odgovornosti jer je to država u izgradnji i u ratnom okruženju. Hrvatski su književnici specifični vojnici (»Književnici su neobično važni suradnici u svakoj borbi; oni su bogodani poslanici«), pa im se tako treba i obraćati i postavljati im »dnevne zapovijedi« i upozoravati ih na njihove dužnosti spram države; zato i ne čudi što je polovica Čovićeva pamfleta markirana iterativnom retoričkom formulom »Dužnost je hrvatskih književnika u ustaškoj državi...«. Dakle: »Do jučer

Na poleđini naslovne stranice uvezanoga prvog polugodišta *Hrvatske revije* za godinu 1941., pri njezinu samome dnu, nalazi se sljedeća bilješka: »Br. 1. uredio je dugogodišnji urednik dr. Blaž Jurišić, a i br. 2., samo što taj broj dr. Jurišić nije sam predao tiskari, već komesar, koji je taj broj zatekao već uređen. Broj 3. uredio je 'redakcioni odbor', kojeg je imenovao komesar. Br. 4 zatekao je novi urednik Marko Čović pola dogotovljenog, te je, ne dirajući već uređenu prvu polovicu broja, uredio drugu, pa tako taj broj i nema pravog urednika. Broj 5. i 6. uredio je novi urednik Marko Čović«. I tako ukupno 22 broja, sve do ožujka 1943., kada urednici postaju Branimir Livadić (drugi put nakon 1928.) i Olinko Delorko koji zajedno uređuju 24 broja *Revije*, do njezina zadnjeg dvobroja u prvim mjesecima 1945. (god. XVIII, br. 1-2).

⁸ Marko Čović, »Dužnost književnika u ustaškoj državi«, *Hrvatska revija*, XV/1942., br. 3, str. 113-115.

je naša dnevna zapovijed bila: ruši i obaraj! Sada je naša dnevna zapovijed: izgrađuj i čuvaj! Do jučer je naša prva odlika bila: borbenost i žrtva! Sada je naša glavna odlika: dužnost i žrtva! To je zapovijed ustaške države, to je dnevna zapovijed ustaške Hrvatske, koja vrijedi za sve Hrvate, koja vrijedi i za književnike. [...] A dužnost je hrvatskih književnika u ustaškoj državi, da budu prvi tumači velikih ideja i snaga, koje krije u sebi ustaški pokret. Dužnost je hrvatskih književnika u ustaškoj državi, da budu prvi graditelji novoga mišljenja, koje je nacionalističko i hrvatsko, zdravo i spasonosno. Dužnost je hrvatskih književnika u ustaškoj državi, da svojim bogodanim darom pridonesu najviše (jer oni mogu neizmjereno mnogo) izgradnji novoga čovjeka i nove Hrvatske [...]. Dužnost je hrvatskih književnika u ustaškoj državi, da vrate svojem vlastitom narodu sve one vrednote u novom i povećanom obliku, koje su primili od toga svojega naroda i koje im je taj narod dao onog časa, kada ih je rodio [...], jer će samo onda i samo tako opravdati svoje poslanstvo u ovim velikim i nezaboravnim danima pred poviješću, jer će samo tako opravdati i samo svoje umjetničko postojanje i pravo na život».⁹ Sapienti sat!

Iznimnost Čovićeva teksta u *Spremnosti*, koji je možebitno nastajao istovremeno s gornjim zapovijedima ili tek nešto kasnije, nalazi se ponajprije u činjenici što se u isti kontekst i blisku poredbu dovode Mile Budak i Miroslav Krleža, »dva imena koji su sve do nedavna često puta spominjana kao najbolje i najkraće oznake dvaju suprotnih svjetova u Hrvatskoj, dvaju posebnih i suprotnih programa«. Važno je uočiti izraz »do nedavna«, jer je temeljna Čovićeva namjera i jedini cilj njegova teksta uvjeriti čitatelje, a najviše od svega samoga Krležu, da više nema potrebe za takvim suprotnostima, da su i on i Mile Budak, ali i svi drugi hrvatski književnici, sudionici novoga stvaralačkog duha i novih strujanja u hrvatskoj književnosti započetih s osnutkom NDH. Razlozi negdašnjih razlika i sukoba – nepostojanje samostalne hrvatske države i kojekakvi nehrvatski

⁹ Isto, str. 114/115.

politički i duhovni utjecaji u jugoslavenskoj zajednici – pripadaju prošlosti koju treba zaboraviti i okrenuti se izgradnji novoga poretka s ustašama na čelu. Da bi se jače istaknuo velikodušni čin oprosta i ponuđena ruka pomirenja »književniku Krleži«, bilo je potrebno odrediti njegovu tzv. književničku krivnju. Naime, u vrijeme najgoreg prosrpskog režima, kada je »Hrvatskoj trebalo vedrine i nacionalnog optimizma« Krleža je u svojim djelima prikazivao hrvatski narod u negativnom svjetlu što je dodatno unosilo »još više otrova« i pesimizma u hrvatskog čovjeka i njegovu svijest o potrebi državne nezavisnosti. Ali dalje: »[...] svejedno nitko ne može poreći hrvatstvo jednom velikome piscu koji je, pored svih svojih utjecaja, takvih utjecaja, kojih je danas negativna strana sasvim iščezla, pronašao u svojim *Baladama Petrice Kerempuha* jednu jedinu svietlu luč hrvatske politike u osobi Oca Domovine dra Ante Starčevića«. Konačno, nada se Čović, a to je zapravo prešutna molba Krleži, da se neće dugo čekati da i on postane aktivni dio novih književnih strujanja, da se pridruži Budaku i da zajedno s njim i ostalim piscima oblikuje književni život nove države. Kao dodatni argument trebala je poslužiti i Budakova izjava kojom on, u pomirljivu tonu, priznaje potrebu za Krležinim sudjelovanjem: »A zašto Krleža protiv Budaka? Zar njih dvojica ne mogu i ne moraju zajedno?!«. Krleža je i dalje šutio i čuvao svoju tvrdavu »striktne neutralnosti« (Lasić). Možda je dio razloga za neprihvatanje poziva ležao i u naravi Čovićeve teksta koji je nastupio kao predstavnik ideja imanentnih ustaškoj vlasti, a ne iz iskrenih ljudskih i književničkih pobuda. Književno samaritanstvo spram razmetnoga hrvatskoga pisca kojemu se velikodušno opraštaju grijesi prošlosti da bi on u »Poglavnikovoj Hrvatskoj« postao važan dio nove književnosti koju sam Čović imenuje nacionalističkom i ustaškom, Krleža sigurno nije mogao prihvatiti. A vjerojatno još manje onaj temeljni Čovićev ideologem kako bez ustaške NDH i slobode koju je ona donijela ne bi bilo napretka hrvatske književnosti i duhovnoga života, odnosno kako NDH ne bi uopće postojala bez »bogodanog Vođe, koji je utjelovljenje hrvatskoga prava, hrvatske veličine, hrvatske borbe, hrvatske žrtve,

hrvatske patnje i hrvatske veličine [ponavlja se *hrvatske veličine*, nap. I. M.], i hrvatske pobjede, kao što je to genijalni Poglavljenik«. Tekstom dominira stalna podjela na »mi« (hrvatski nacionalisti, ustaše) i »oni« (Hrvati koje se nisu snašli u povijesnom sukobu) i inzistiranje na procesu uklapanja i prihvaćanja potonjih pojedinaca u novu hrvatsku društvenu i političku stvarnost kojima će sve zablude iz prošlosti biti oprostene jer su i najgorljiviji nacionalisti shvatili kako je nestalo vrijeme rušenja, a nastupilo vrijeme izgradnje u kojem imaju pravo sudjelovati svi Hrvati koji »otvorene duše i čista srca« prihvaćaju »naše putove«. Čoviću je jasno da Krležin put, ako i dođe do njegova uključivanja u književna strujanja, vjerojatno neće biti »njihov« nacionalistički i ustaški put; zato i priznanje: »[...] sasvim je sigurno, da će on, kudgod pođe, poći samo – svojim putem!«. Ideološkom sadržaju Čović je prilagodio stilističku i retoričku dimenziju teksta koji podsjeća na svećeničku propovijed, podjednako kršćansko-crkvenom simbolikom kojom se služi te iterativnim i polisindetskim konstrukcijama kako bi što jače naglasio ono o čemu govori. Ukratko, nacionalisti-ustaše su žrtve koji su svoje živote položili na oltar domovine, na »oltar svih uzvišenih ideja«, kako bi svim Hrvatima bilo bolje i kako bi se rodio »novi duhovni život«. U godinama kada se dokazivala ustaška misao o državnoj samostalnosti, u godinama borbe i odricanja, mnogi su »krugovi nevjernika« htjeli ući u »posvećeni hram nacionalistički«, ali to nije bilo jednostavno, jer su hrvatski nacionalisti bili napadani i oklevetani sa svih strana. Bilo je teško za mnoge »duše« spoznati istinsku borbu hrvatskih nacionalista – u protivnom one bi spremno pozdravile »Uskrs Nezavisne Države Hrvatske«. Konačno, objašnjavajući kako su danas i najzagriženiji nacionalisti osjetili potrebu za oprostom i razumijevanjem svih onih »malovjernih« koji nisu prihvaćali nacionalističku borbu, a sada su se u NDH ipak osjetili pozvanima da sudjeluju u njezinu napretku, Čović navodi Kristove riječi: »Tko je od vas bez grieha, neka se prvi baci kamenom na nju...«. Krleža, dakako, nije bio bez grieha, i Čović ga, držeći se svoga pseudopropovjedničkog sloga, punog dociranja i pouka o veličini NDH,

»ne želi opravdavati ili obraćati« na pravi put, jer Krleža i sam zna i osjeća »što mu je dužnost i kako će pridonijeti svoj dio budućnosti hrvatskoga naroda, kako će vratiti hrvatskome narodu dio bogodanih darova koji su mu dani!«. Doista se teško moglo očekivati da će Krleža prihvatiti poziv za javno djelovanje u takvu ideološkom kontekstu, u okviru jednostrane interpretacije najbliže povijesti i Čovićeva uvjerenja kako su ustaški putevi najbolji i spasonosni za Hrvatsku, uz iskazivanje patetičnih lauda Paveliću, s licemjernim i udvorničkim tepanjem Krležinoj umjetničkoj osobnosti i *pitomim* sugestijama u kojima se skrivala *ozbiljna* opomena, pozivanje na red (zna »književnik Krleža« što mu je dužnost i što treba činiti!). Manjak iskrenosti i višak ideologije – to je najkraći opis Čovićeva ciljanog teksta koji je promašio svoju metu.

Kao što je poznato, »sloboda šutnje« i »striktna neutralnost« se nastavila. Tako izravan javni poziv Krleži da se uključi u književno stvaranje za NDH više neće biti upućen. Napose ne u tekstu tolika opsega i u svečanu broju u povodu obilježavanja 10. travnja, iako je, kako je poznato, Krleža s najviših mjesta dobivao najrazličitije ponude za svoj javni angažman (profesor na Filozofskom fakultetu, ravnatelj Sveučilišne knjižnice, intendant Hrvatskoga državnog kazališta, urednik časopisa *Hrvatska* u Švicarskoj, i sl.). Svoju je »domovinu« Krleža tek čekao, dakako, između strepnje i nade... Čović je naposljetku završio u São Paulu, a novo je jugoslavensko totalitarno društvo za Krležu ipak bilo prihvatljivije. I jednome je i drugome, bez obzira na stanje njihove duhovne domovine, u novim životnim uvjetima trebalo dosta sreće. Krležin je prvi zadatak u novoj »domovini« bio da predsjedava Sudom časti Društva hrvatskih književnika koji je nimalo časnio one pisce koji nisu završili u Kordiljerima ili na južnoj polutki imao primjereno sankcionirati zbog njihove »domovinske« književničke krivnje, tako da je svaki od protagonista u tom kratkom povijesnom odsječku imao priliku doživjeti osjećaj krivnje i olakšanja, potištenosti i euforije... koliko god to ironično zvučalo.

HOMELAND AND WRITER'S GUILT: WHAT DID BUDAK'S SECRETARY SUGGEST TO KRLEŽA ON APRIL 10, 1942?

A b s t r a c t

Marko Čović, a literary critic, storyteller and editor of *Hrvatska revija*, a personal secretary of Mile Budak, a minister and central literary persona in the Independent State of Croatia (1941-1945), was one of the literary hawks promoting the instructions of the Ustasha authorities in the public cultural sphere. His central essay, published in the weekly *Spremnost*, was in fact the invitation to Miroslav Krleža for his engagement in the literary life of the new state. Krleža's famous silence during the Independent State of Croatia now received also its »loud« acknowledgement – the famous writer did not respond to this invitation by the Ustasha authorities. This paper describes the essay written by Marko Čović in the context of his ideologically impregnated attitudes, in the aim to demonstrate analytically and critically what the so-called writer's homeland guilt of Krleža consisted of in the eyes of the Ustasha authorities and their leaders of literary criticism. Finally, taking into account Krleža's political and ideological background, it becomes clear why Krleža could not accept this »kind« invitation by the current government.

Key words: literature and ideology; literature during the Independent State of Croatia; Croatian literary periodicals; history of Croatian literary criticism; Miroslav Krleža; Marko Čović